

Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paktı*

The Pact of Baghdad on Account of its Effect to Relationship of Turkish - Arabian

Mustafa Bostancı**

Özet

Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya nüfuz etmesini önlemeye yönelik olarak kurulan Bağdat Paktı'nın temelleri Türkiye ile Irak arasında 24 şubat 1955'te yapılan anlaşmayla atılmış, İran, Pakistan ve İngiltere Pakta sonradan katılmıştır. Batı karşıtı kampı güçlendirirken, Türkiye'yi bölgede yabancılaş-tıran Bağdat Paktı'nın Arap alemindeki etkileri hiç de müspet olmamış, özellikle Mısır bu Paktı Arap Birliği'ne karşı en ağır darbe sayarak şiddetle karşı çıkmıştır. Arap Birliği'ne üye devletlere ve işbirliği yapmak isteyen Ortadoğu devletlerine açık tutulan bu antlaşmaya Irak'tan başka hiç bir Arap dev-leti katılmamıştır. General Kasım'ın yaptığı askeri darbeden sonra Irak Hükümeti, 1959'da Bağdat Paktı'ndan resmen ayrıldığını açıklamış, yerine ABD'nin dahil olduğu yeni bir anlaşma yapılarak Paktin merkezi Ankara olmuş, Paktin adı da Merkezî Antlaşma Örgütü (CENTO) olarak değiştiril-miştir. Örgüt, 1979 İran İslam Devriminden sonra tarihi misyonunu tamamlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Bağdat Paktı, Türk-Arap İlişkileri, Adnan Menderes, Dış Politika, CENTO.

Abstract

The base of Baghdad Pact, which was organized for the purposes of preventing penetration of the Soviet Union into Middle East, was laid by a convention entered by and between Turkey and Iraq on February 24, 1955, and Iran, Pakistan and England joined the pact at a later date. Effects of Baghdad Pact, which alienated Turkey from the region while reinforcing anti-western camp, on Arabian society were not positive at all; particularly Egypt protested against this pact accepting it to be the heaviest strike on Arabian Union. No Arabian state other than Iraq has taken part in this convention, which is kept open to member states of Arabian Union as well as governments of Middle East wishing to create cooperation. Iraq Government officially announced its secession from Baghdad Pact in 1959 upon the military coup of General Kasım, which was replaced by a new convention including the USA with the new center in Ankara. The name of pact was changed to be Central Treaty Organization (CENTO). Organization completed its historical mission after Iran's Islamic Revolution in 1979.

Keywords: Baghdad Pact, Turkish-Arabian Relations, Adnan Menderes, Foreign Policy, CENTO.

Giriş

Türk-Arap ilişkilerinin dönüşümünü sağlayan bazı önemli hususlar vardır: Bun-lardan birisi de, başta Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan olmak üzere Arap dev-letleriyle olan ilişkilerin gerginleşmesini yol açan 1955 Bağdat Paktıdır¹.

* Bu makale, yazarın "Suudi Arabistan Devleti'nin Kuruluşu ve Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri" isimli Doktora tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

** Dr., Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim, Türkiye Cumhuriyeti Bilim Dalı, e-mail: mustafabostanci066@hotmail.com

1 Fahir Armaoğlu, "El-Alakatü't-Türkiye El-Arabiyye fi Merhalet El-Med El-Kavmi El-Arabi

Gazi

Akademik
Bakış

171

Cilt 7 Sayı 13
Kış 2013

İkinci Dünya Savaşı sonrası Dünya, hem Avrupa açısından hem de uluslararası sistem açısından çok büyük değişikliklere tanık olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonunda SSCB ile ABD gibi rakipleri ortaya çıkmaya başlayan Avrupa, İkinci Dünya Savaşı sonunda öncü rolünü tamamen yitirmiş, uluslararası sistem iki kutuplu bir şekilde dönmüştür.

1953'te Eisenhower'ın iktidara gelmesiyle birlikte ABD, Orta Doğu politikasını gözden geçirme gereğini duydu. Washington'daki yeni yönetim değişen uluslararası koşullarda bölgenin Sovyet yayılcılığına karşı savunulması konusunda işlevsel bir örgüt kurmak suretiyle Orta Doğu'da inisiyatif almaya karar verdi².

Ortadoğu'da Yeni Bir Savunma Sistemi Düşüncesinin Oluşması

Türkiye'nin NATO'ya girişinden kısa bir süre sonra ABD, bölgedeki İngiliz etkisini devralarak, ama İngiltere'nin de yardımıyla bölge ülkelerini Sovyetler Birliği'ne karşı örgütleme çabasına girdi. ABD ilk kez 1953'te gündeme gelen Kuzey Kuşağı ya da Yeşil Kuşak projesi çerçevesinde bölgede Türkiye'nin öncülüğünde NATO'nun bir uzantısı olacak bir askeri-siyasi pakt oluşturmak istedi³. Bu yeni düşüncenin öncüsü, 21 Ocak 1953'te ABD başkanı olan Eisenhower'ın Dışişleri Bakanı John Foster Dulles olmuştur. Güçlü bir kişiliğe sahip Dulles Ortadoğu'nun stratejik önemini, özellikle Sovyetlerin bu bölgedeki petrol kaynaklarından Batılıları yoksun bırakmak isteyebileceğini biliyordu. Önce durumu yerinde incelemek (facts finding) üzere⁴, 11-28 Mayıs(1953) tarihleri arasında Mısır'dan başlayarak, Suudi Arabistan ve Türkiye de dahil olmak üzere bütün Orta Doğu ülkelerini ziyaret etti⁵.

Dulles, 18-19 Mayıs 1953'te Riyad'ı ziyaret etmişti⁶. Suudi Arabistan, Körfez bölgesinde İngiltere ile Arap emirlikleri arasında uyumsuzlıklardan yakınıyordu. Dulles, ABD'nin petrol ayrıcalığına sahip olduğunu ve bir Amerikan hava üssünün bulunduğu bu ülkenin önemini raporunda özellikle belirtiyordu⁷.

Başlangıçta Dulles'in programında, Batı'ya bağlı politikasından emin olunan Türkiye bulunmuyordu. Başbakan Menderes'in isteği üzerine Ankara'ya gelen Dulles, 26-27 Mayıs'ta Türk yetkililerle görüştü. Türkiye'nin mesajı açıktı:

(1945-1970)", *İki Tarafın Görüşleri Açısından Arap-Türk Münasebetleri*, Editörler: Ekmeleddin İhsanoğlu, Muhammed Safiyüddin Abu-l'izz, Arap Birliği Araştırma ve İnceleme Enstitüsü, IRCICA, 1991-1993, s.212.

- 2 Melek Fırat-Ömer Kürkçüoğlu, "Orta Doğu'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar*, Ed. Baskın Oran, C.I, İletişim Yayınları, İstanbul 2008,s.620.
- 3 Lenore G. Martin, "Türkiye ve Günümüzde Orta Doğu: Ulusal Güvenlik Anlayışı", Çev.Banu Bektas, *Türkler*, C.XVII, Ankara 2002, s.235.
- 4 İsmail Soysal, "Bağdat Paketi", *Belleten*, C.LV, S.212, Nisan 1991, TTK Basımevi, Ankara, 1991, s.181.
- 5 Ömer E. Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Karşı Politikası (1945-1970)*,AÜSBS Yayınları, Ankara 1972, s.52.
- 6 Sabit Duman, "Ortadoğu Krizleri ve Türkiye", *A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.35-36, Mayıs-Kasım 2005, s.314.
- 7 Soysal, *a.g.m.*,s.182.

Görüş

Akademik
Bakış

172

Cilt 7 Sayı 13
Kış 2013

SSCB'den gelen tehdidin farkında olmayan Araplarla birlikte Orta Doğu savunmasının gerçekleşmesinin mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Yeni bir yaklaşıma gereksinim vardır. Orta Doğu'da kurulacak yeni savunma sisteminin temel taşı Türkiye olmalıdır ve Pakistan da bu sisteme dahil edilmelidir. Dulles, Orta Doğu savunmasının temel taşının Türkiye olacağı konusundaki görüşlere katılmakla birlikte, Arapların tamamen yabancılaştırılmaması gerektiğini de Ankara'ya söyledi⁸.

Ortadoğu'yu kapsayacak savunma sistemi kurmayı amaçlayan Bağdat Paktı fikri, aslında bir Amerikan fikri olmasına rağmen Türkiye bu fikri benimsemiştir⁹.

ABD Dışişleri Bakanı, gezisinden döndükten sonra 1 Haziran'da açıkladığı raporunda, Orta Doğu'da bir savunma sisteminin bulunması için uygun ortamın olmadığını ve böyle bir oluşumun ancak gelecekte olabileceğini, özellikle Arap ülkelerinin Pakt'ın esasını teşkil edecek Sovyet tehlikesinin farkında olmadıklarını bildirdi. Dulles'a göre, sadece "kuzey seddi" ülkeleri, yani SSCB'ye komşu olan ve Arap olmayan Orta Doğu ülkeleri bu tehlikenin farkında görünüyorlardı. Ayrıca Dulles bir ortak güvenlik sisteminin bizzat bölge devletleri tarafından gerçekleştirilmesinin zorunlu olduğuna inanıyordu¹⁰. Böylece bölgede Türkiye, Pakistan, Irak, İran ve Suriye'den oluşacak bir "Kuzey Kuşağı" kavramı Sovyetler Birliği'nin güneyindeki devletleri ön plana çıkarıyor, onların gerisinde petrol kaynakları ve stratejik yerleri içeren, Süveyş Kanalı'ndan Umman Denizi'ne ve Pakistan'a doğru geniş bir bölgenin savunulmuş olacağı düşünülüyordu¹¹.

ABD bu suretle Dulles'ın önerileri doğrultusunda savunma teşkilatı kurma girişiminden vazgeçmekle birlikte, bölge devletleri tarafından kurulacak savunma girişimlerine destek vermeyi uygun buldu¹².

Yeni bir savunma sisteminin ilk somut işareti, 28 Aralık 1953'te ABD ile Pakistan arasında bir teknik ve ekonomik yardım antlaşması imzalanmasıyla atıldı. Hindistan'la sorunları bulunan ve SSCB'den tehdit algılayan Pakistan, bu yolla Batı güvencesine alındıktan sonra, 18 Şubat 1954'te Türkiye ve Pakistan ortak demeç yayınlayarak bir savunma antlaşması imzalayacaklarını açıkladılar¹³. Kısa bir süre sonra da 19 Mayıs 1954 günü ABD ile Pakistan arasında silah ve gereç yardımı anlaşması imzalandı¹⁴. Antlaşmada Pakistan'ın bölgesel savunmaya katılacağı belirtiliyordu¹⁵. 2 Nisan 1954 günü de Türkiye ile Pakistan arasında Dostça İşbirliği Antlaşması Karacı'de, Pakistan Dışişleri Bakanı

8 Fırat-Ömer, *a.g.e.*,s.620.

9 Armaoğlu, *a.g.m.*,s.212.

10 Kürkçüoğlu, *a.g.e.*,s.52-53.

11 Soysal, *a.g.m.*,s.185.

12 Mehmet Şahin, "1950 -1960 Dönemi Orta Doğu ile İlişkiler", *Türk Dış Politikası (1919-2008)*, Editör: Haydar Çakmak, Barış Platin Yayınları, Ankara 2008, s.486.

13 Fırat, Kürkçüoğlu, *a.g.e.*,s.621.

14 Soysal, *a.g.m.*,s.186.

15 Kürkçüoğlu, *a.g.e.*,s.54.

Gazi

Akademik
Bakış

173

Cilt 7 Sayı 13
Kış 2013

Zülfikar Han ile Türkiye Büyükelçisi Selahattin Arel arasında imzalandı¹⁶. Bu anlaşmanın imzalanmasıyla Ortadoğu savunma sisteminin ilk adımı atılmış oldu¹⁷ ve kurulacak paktın iki üyesi zincirin ilk halkasını oluşturdu¹⁸. Bu anlaşma aynı zamanda Türkiye'ye Güney Asya'da, sağ kanadı üzerinde, yeni ve kuvvetli bir müttefik sağlamıştır¹⁹. Ancak hem Pakistan hem de Türkiye, Orta Doğu'nun Arap olmayan kuşağına mensuptular. Orta Doğu'da kurulacak bir paktın başarılı olabilmesi için, bölgedeki Arap ülkelerini de içine alması gerekmektedir²⁰. Aksi takdirde doğacak olan pakt etkisiz kalmaya mahkum olacaktı. İşte bundan dolayı Türkiye, Arap ülkeleriyle görüşme yolunu seçti. Bu amaçla Başbakan Menderes, Mısır'a görüşme isteğini bildirdiyse de Nasır'ın başında olduğu Mısır'ı ikna edemediği gibi, tepkisini de çekti. Bu girişimden sonra Türkiye bütün çabasını Irak'a yoğunlaştırdı²¹.

Türkiye-İrak Görüşmeleri ve Arap Devletlerinin Tutumu

Bölgenin Arap ülkeleri arasında Batı ve özellikle de İngiltere ile ilişkileri en iyi olan ülke Irak'tı ve ayrıca Türkiye'nin de Irak ile yakın ilişkileri vardı²². 6-12 Ocak 1955 tarihleri arasında Irak'a yaptığı ziyaret olumlu geçen Menderes²³, diğer Arap devletlerini de kurulması planlanan savunma işbirliğine kazanmak amacıyla, 14 Ocak 1955 tarihinde Şam'a giderek Başbakan Faris el Khoury ile görüşmelerde bulunmuş, ardından da Lübnan'ın başkenti Beyrut'a geçmiştir²⁴, fakat her iki ülke de kurulacak Türkiye-İrak Paktına katılmak konusunda taahhüt altına girmekten çekinmişlerdir²⁵. Bu arada İsrail de paktın kendi çıkarına karşı olacağını düşündüğünden Türkiye'nin girişimlerinden rahatsızlık duymuştur²⁶. Ürdün'e gelince, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1955 Kasım başında Ürdün Kralı ile konuşmuş ve Ürdün'ü Türk-İrak Anlaşmasına meyilli gördüğünü ifade etmiştir. Aslında Ürdün Hükümeti bu anlaşmaya katılma konusunda isteksiz görünüyordu. Çünkü, İngiltere ve Irak'la zaten diyalog içinde olduklarını, bu yüzden Bağdat Paktı'na katılmalarının kendilerine bir şey kazandırmayacağını düşünüyorlardı ve Mısır'ın karşı çıktığı bir organizasyona katılmak niyetinde değillerdi. Ürdünlüler ayrıca, hem Mısır'ın hem de Suudi Arabistan'ın iç işlerine karışıp propaganda yapmalarından da rahatsızdılar²⁷. Türkiye ise Ürdün'ün Pakta katılması konusunda ısrarlıydı ve Türk Dışişleri Bakanı, Ürdün'ün Bağ-

Görüş

Akademik
Bakış

174

Cilt 7 Sayı 13
Kış 2013

16 Soysal, *a.g.m.*, s.187.

17 Yaşar Canatan, *Türk-İrak Münasebetleri (1926-1958)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s.110.

18 Şahin, *a.g.e.*, s.487.

19 M.Philips Price, *Türkiye Tarihi (İmparatorluktan Cumhuriyete Kadar)*(çev.M.Asım Mutludoğan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1969, s.175.

20 Türel Yılmaz, *Uluslararası Politikada Ortadoğu (Birinci Dünya Savaşı'ndan 2000'e)*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s.87.

21 Şahin, *a.g.e.*, s.487.

22 Yılmaz, *a.g.e.*, s.87.

23 Şahin, *a.g.e.*, s.487.

24 Mustafa Albayrak, "Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları(1920-1960)", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, C.III, S. 2, Elazığ 2005, s.26.

25 Yılmaz, *a.g.e.*, s.87.

26 Şahin, *a.g.e.*, s.487.

27 F.O. 371,115527,V 1073/1218,4 Kasım 1955

dat Paktı'na katılması durumunda elde edeceği kazanımları şöyle özetlemişti: Türkiye, olası bir İsrail saldırısına karşı müttefik olarak Ürdün'ü koruyacak ve Filistin meselesinde herhangi bir karar verildiğinde bu kararın Filistin'in lehine olmasını garanti edecekti²⁸. Yine, Türk Dışişleri Bakanı, Kral Hüseyin ile yaptığı ve Ürdün Başbakanı ve Adalet Bakanı'nın da hazır bulunduğu görüşmede, Kral'ın Pakta katılma konusunda ikna olduğunu ancak, bu katılımdan dolayı maksimum çıkar peşinde olduğunu bildirmişti. İngilizlere göre ise bu iş bir pazarlık meselesi değildi ve Ürdün'ü pakta dahil olması konusunda zorlamak kendileri için zor bir işti²⁹. Neticede Ürdün, bu savunma işbirliğine sıcak bakmakla birlikte, Mısır ve Suriye'den çekindiği için, üye olmaya cesaret edememiştir. Zira Kahire Radyosu 25 Ocak'taki bir yayınında; "İsrail dostu Türkiye ile imzalanacak bir ittifakın, Arap dünyasına ihanet olacağını" açıklamıştı. Son olarak 30 Ocak'ta Kahire Konferansı'nda, Mısır, Suudi Arabistan ve Suriye bu pakta katılmayı son defa reddetmişlerdir³⁰.

Bu dönemde bir grup Lübnanlı gazeteci Mısır'a gitmiş ve burada Türk-Irak Anlaşmasına karşı yoğun bir propaganda ile karşılaşmışlardı. Bu gazeteciler Irak'a, Lübnan'da Türk-Irak Anlaşmasının Arap çıkarlarına hizmet ettiğini savunan karşı propaganda yapmasını önermişlerdir³¹.

22 Şubat 1955 tarihinde Başbakan tarafından Kabineye okunan, Suriye Hükümeti'nin Dışişleri Siyaset Belgesindeki şu ifadeler dikkat çekicidir: "Suriye Hükümeti, Arap devlet başkanları tarafından yapılan şu tavsiyeye katılmaktadır: Hiçbir ülke, Türk-Irak Anlaşması'nı onaylamamalıdır ve hiçbir ülke bu anlaşmaya katılmamalıdır."³²

Hindistan Başbakanı Nehru ise, Türk-Irak Anlaşması hakkında şunları söylemiştir: "Küçük ölçekli askeri ittifaklar, ülkeler arasında yıkıcı duyguların oluşmasına neden oluyor. Herhangi bir faydasının olduğundan emin değilim. Türk-Irak Antlaşması mesela, Mısır'da çok düşmanlık uyandırdı ve Suudi Arabistan, Ürdün ve Lübnan tarafından destek görmedi."³³

Suudi Arabistan'a gelince, Prens Faysal 1955 Şubat başında Kahire'de yaptığı açıklamada, Suudi Arabistan'ın Mısır'ı takip edeceğini, eğer Mısır Arap Kolektif Güvenlik Paktı'ndan çekilmeye karar verdiğinde Suudi Arabistan'ın da Mısır'ı takip edeceğini ve iki ülkenin politikalarının aynı olduğunu ifade etmiştir³⁴.

Yine, Dışişleri Bakanı Prens Faysal, United Press'e bir demeç vererek, Hükümeti'nin Türk-Irak Anlaşması hususundaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

"Eğer Arap devletleri, Arap Kolektif Savunma Paktı'ndaki imzalarının arkasında dururlarsa, kendi hükümeti de bu paktın içinde yer almaya devam edecektir. Suudi Arabistan inanıyor ki Batılılar, Arap Kolektif Güvenlik Anlaşmasını

28 F.O. 371,115527,V 1073/1225,6 Kasım 1955

29 F.O. 371,115527,V 1073/1234,8 Kasım 1955

30 Albayrak, *a.g.e.*, s.27.

31 F.O. 371,115493,V 1073/302,16 Şubat 1955.

32 F.O. 371,115493,V 1073/305,24 Şubat 1955.

33 F.O. 371,115489,V 1073/216,10 Şubat 1955.

34 F.O. 371,115489,V 1073/189, Şubat 1955.

Gazi

Akademik
Bakış

175

Cilt 7 Sayı 13
Kış 2013

imzalayan devletleri lojistik olarak destekleyecek ve onlara silah sağlayacaktır. Böylece Arap devletleri, kendi bölgelerini yabancı ittifakların müdahalesine gerek kalmadan savunabileceklerdir.

Müslüman Arap ülkeleri arasındaki yabancı ittifakları konusundaki farklılıklar, bu sene Mekke'de yapılacak olan İslam Konferansının toplanmasına mani olamayacaktır.

Batı ile Arap politikası arasında birebir uyum vardır ve eğer Araplarla Batı arasında herhangi bir farklılık olursa bu, amaçlar konusunda değil yöntem konusundadır. Eğer Batılı devlet adamları kendi görüşlerini dürüstçe ifade ederlerse bu görüş ayrılıkları da kolayca aşılabilir, çünkü onların şu anda Arapların dostluğuna dolaylı destek olmaları ancak ve ancak kuşkuyla karşılaşılabilir. Eğer Arap devletleri, Türk-İrak Anlaşmasına katılmaya karar verirlerse bu, Filistin meselesinin çözümüne hizmet etmez.”³⁵

Eğer Arap devletleri, Türk-İrak Anlaşmasına katılmaya karar verirlerse bu, Filistin meselesinin çözümüne hizmet etmez.”³⁵

Bağdat Pakti'nin İmzalanması ve Muhtevası

Pakt fikrine olumsuz tepkilere rağmen 24 Şubat 1955 tarihinde Bağdat'ta Menderes ile Nuri Said, Bağdat Pakti'nin kuran Türkiye-İrak Karşılıklı İşbirliği Antlaşmasını imzaladılar³⁶. Amaç, Sovyet tehdidini caydırmak üzere üye ülkeler arasında bir savunma işbirliği geliştirmektir³⁷. Asıl adı “Treaty of Mutual Cooperation” yani Karşılıklı İşbirliği Antlaşması olan bu belge, tam bir ittifak antlaşması sayılamaz. Çünkü, Antlaşmanın 1. maddesinde, taraflardan birine bir saldırı halinde diğerinin herhangi bir yardım taahhüdünden söz edilmemektedir. Yalnız, Antlaşmanın 1. maddesindeki “savunma için işbirliği” kavramının, bir saldırı halini de öngörmesi hususunda, taraflar sözlü bir mutabakata varmışlardı³⁸. BM yasasının 51. maddesine göre yapılan³⁹ ve Bağdat Pakti olarak bilinen bu antlaşmaya göre; üye devletlerin savunma ve güvenlik konularında işbirliği yapmaları, birbirlerinin içişlerine karışmamaları ve beşer yıllık sürelerle yenilenebilmek üzere beş yıl süre ile geçerli olacağı gibi koşullara yer verilmişti⁴⁰. Diğer taraftan, bu antlaşmaya diğer Arap ülkelerinin katılmasını sağlamak için önemli bir taviz verilmiş ve antlaşmanın 5. maddesinde, bu antlaşmaya, ancak Arap Birliği üyesi olan veya “taraflarca kesinlikle tanınan” devletlerin katılabileceği belirtilmiştir ki bu, İsrail'in bu antlaşmaya hiçbir şekilde katılamayacağı anlamındaydı. Çünkü o sırada İsrail hiçbir Arap devleti tarafından tanınmadığı gibi, hiçbir Arap devletiyle de barış yapmamıştı⁴¹.

35 F.O. 371,115493,V 1073/308,19 Şubat 1955.

36 F.O. 371,115490,V 1073/216B,1 Mart 1955.

37 Ayhan Kamel, “Türkiye'nin Arap Dünyası ile İlişkileri”, *Dış Politika*,C.4.S.4,(Mart 1974), Ankara,s.9.

38 Fahir Armaoğlu, “(Amerikan Belgeleri İle) Ortadoğu Komutanlığı'ndan Bağdat Pakti'na (1951-1955)”, *Belleten*, C.LIX, Nisan 1995, S.224'ten ayrı basım, TTK Basımevi, Ankara 1995, s.234-235.

39 Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze)*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1983,s.356.

40 Fırat, Kürkcüoğlu, a.g.e.,s.623.(Paktın Türkçe resmi metni için bkz.Düstur,III Tertip, C.XXXVI, s.422; İngilizce metni için bkz. F.O. 371,115490,V 1073/216C,1 Mart 1955.)

41 Armaoğlu, “(Amerikan Belgeleri İle) ...”,s.235.

Görüş

Akademik
Bakış

176

Cilt 7 Sayı 13
Kış 2013

Bağdat Paktı'na 4 Nisan 1955'te İngiltere, 23 Eylül 1955'te Pakistan ve 3 Kasım 1955'te de İran katıldı⁴².

Paktın Arap Dünyasındaki Etkileri

Paktın Arap alemindeki etkileri hiç de müspet olmamış⁴³ ve bu pakta, Irak dışında, hiçbir Arap ülkesinin katılmaması, daha kuruluşundan itibaren büyük bir "zaaf" olmuştu. Başka bir deyişle; "Bağdat Paktı, gerçekleştirmek istediği gayeye oranla, çok zayıf temeller üzerine oturtulmuş garip bir bina oluyordu."⁴⁴ ABD ise Bağdat Paktı'na tam üye olmamış, ancak onu desteklemek üzere, Paktın Bakanlar Konseyi'ne gözlemci olarak katılmış, ayrıca Konseyin Nisan 1956'da Tahran'da yapılan toplantısında, Paktın Ekonomik ve Yıkıcı Eylemlerle Mücadele Komitelerine, Haziran 1957'de Karaçi'de yapılan toplantısında da, Askeri Komitesi'ne üye olmuştur⁴⁵. Bunun sebebi şüphesiz, Mısır, Suudi Arabistan ve Suriye'yi kızdırmamak ve onlarla az bile olsa mevcut olan münasebetlerini bozmamaktır. Ayrıca İsrail tarafından da hoş karşılanmayan bir pakta katılmada acele etmemesi normaldi. ABD'nin Suudi Arabistan'da bir askeri üssü bulunuyordu ve bu üssün sözleşmesinin bitim tarihi 1956 olarak belirlenmişti. Suudi Arabistan'ın Bağdat Paktı'na karşı çıkışı ABD'nin Pakta katılımını engelleyen önemli nedenlerden biriydi. ABD, Suudi Arabistan'daki bölgenin önemli üslerinden olan Dahran üssünü gözden çıkaramazdı⁴⁶.

Bağdat Paktı'nın imzalanmasından sonra Türkiye, Arap devletlerinin katılımını sağlamak için diplomatik atak başlattı ama olumlu tepki alamadı⁴⁷. Mısırlılar paktın imzalanmasından hemen sonra, bu oluşuma karşı ciddi bir muhalefet başlattılar⁴⁸. Mısır Ulusal Güvenlik Bakanı Salah Salem, Bağdat Paktı'nın imzalanmasından dolayı, Lübnan, Ürdün, Suriye ve Suudi Arabistan'ı ziyaret etmiş ve Irak'ı dışlayan yeni bir Araplar arası anlaşma önerisini götürmüş ve Suriye ve Suudi Arabistan Hükümetlerini, Türk-İrak Anlaşması ya da herhangi başka bir anlaşmaya katılmama ve ortak savunma ve ekonomik işbirliği organizasyonu teşkil edilmesi konularında ikna etmiştir⁴⁹. Mısır Devlet Başkanı Nasır, Batılı devletlerle işbirliğinde bulunan Bağdat Paktı'na, bazı Arap ülkelerinin katılmasının Batılı devletler karşısında kendi durumunu zayıflatacağının farkında idi. Bu nedenle Nasır Bağdat Paktı'nı, Batılı devletlerin bölgeye yönelik gayelerinin gerçekleşmesine olanak verecek emperyalist bir mekanizma olarak damgaladı. Pakta karşı ortaya çıkan bu kuvvetli tepki, diğer

42 Şahin, *a.g.e.*, s.488.

43 Celal Tefvik Karasapan, "CENTO'nun Dokuzuncu Bakanlar Konseyi", *Ortadoğu*, Yıl:1, S.1, Nisan 1961, s.45.

44 Albayrak, *a.g.e.*, s.27.

45 Behcet Kemal Yeşilbursa, *Ortadoğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm (İngiltere-Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye 1945-1955)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007, s.180.

46 Canatan, *a.g.e.*, s.114-115.

47 Fırat, Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.625.

48 Ayşegül Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu, 1945-1958*, Boyut Yayıncılık, İstanbul 1997, s.133.

49 F.O. 371,115490,V 1073/216D,9 Mart 1955.

Gazi

Akademik
Bakış

177

Cilt 7 Sayı 13
Kış 2013

Arap devletlerinin de tutumunu etkilemiş⁵⁰ ve Pakta olumsuz tepki göstermişlerdir. 6 Mart'ta Kahire, Şam ve Riyad'da ortak bir bildiri yayınlanmış; Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan'ın Arap dünyasının askeri, siyasi ve ekonomik yapısını kuvvetlendirecek bir antlaşma yapılmasına ve bu üç devletin Türk-İrak Pakta'na katılmamasına karar verdikleri bildirilmiştir⁵¹. Suudi Arabistan, geleneksel Haşimi aleyhtarlığı dolayısıyla Mısır'ın arkasında yer almıştı⁵². Kral Suud, kuşkusuz radikal bir milliyetçi değildi, ama kendi hanedanıyla ilgili nedenlerle Haşimilere ve Bağdat Paktı'na karşıydı⁵³. Suriye Hükümeti'nin temel politikası ise Türk Paktı'na karşı mücadele etmek idi⁵⁴. Ancak bu üç devletin kararı sadece Yemen tarafından kabul edildi. Ürdün ve Lübnan fikirlerini tam olarak açıklamamış ve kesin bir şey söylemekten dikkatle kaçınmışlardı⁵⁵.

Bağdat Paktı'na Arap ülkeleri içinde en fazla tepki gösteren Mısır ve onu izleyen Suriye, 20 Ekim 1955'te Şam'da askeri bir pakt imzalamışlar ve silahlı kuvvetlerini ortak bir kumandanlık altına alacaklarını kararlaştırmışlardır. Açıkça görüleceği gibi, bu paktın başlıca amacı, Batı'nın desteği ve teşviğiyle kurulmuş olan Bağdat Paktı karşısında dengeyi kurmak ve Irak'ın Orta Doğu'da artmakta olan etkisini zayıflatmaktır⁵⁶. 1950'lerin ortalarında Suud ve Nasır, gayri resmi bir stratejik ilişkiye girdiler. Çünkü her ikisi de Batılılar tarafından oluşturulmuş ve yönetilmekte olan Bağdat Paktıyla mücadele ediyorlardı. Bu Batılı ittifakta öncelikli olarak İngilizler, ikincil olarak Amerikalılar ve özellikle devrimci Iraklılar ön planda rol almıştı⁵⁷. Suud, Irak'ı Haşimi tehdidinin bir devamı olarak görüyordu. Irak'ın yayılmacı tavırları yüzünden Suudi liderler Irak'tan ve Batılıların Arap dünyasına liderlik etmesinden korkuyorlardı. Ayrıca İbn-i Suud, Irak ordusunun Hicaz'ı ele geçirebileceğinden de derin endişe duyuyordu. Bu şartlar altında Suud Nasır'a yanaştı⁵⁸ ve 27 Ekim 1955'de Mısır ile Suudi Arabistan arasında savunma antlaşması imzalandı⁵⁹. İbn-i Suud'un Nasır'la ittifakının arka planında Irak'ı izole etmek ve Suriye ve Ürdün'ü bu pakta katılmaktan alıkoymak vardı⁶⁰. Bu anlaşma ayrıca savaşta ve barışta iki devletin silahlı kuvvetlerinin ortak bir kumandanlık emrine konulmasını öngörüyordu⁶¹. 21 Nisan 1956'da da Mısır, Suudi Arabistan ve Yemen arasında savunma antlaşması imzalandı⁶². Ortadoğu'da iki kutuplu savunma anlaşmaları ve

50 Kamel, *a.g.e.*, s.10.

51 Mehmet Gönlübol, Haluk Ülman, "İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası, Genel Durum", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s.261.

52 Kürkcüoğlu, *a.g.e.*, s.66.

53 Peter Mansfield, *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası* (çev. Nuran Ülken), Sander Yayınları, İstanbul, Mayıs 1975, s.157.

54 Kürkcüoğlu, *a.g.e.*, s.66.

55 Canatan, *a.g.e.*, s.120.

56 Gönlübol, Ülman, *a.g.e.*, s.266.

57 Joseph E. Kechichian, *Faysal Saudi Arabia's King for All Seasons*, University Press of Florida 2008, s.51.

58 Kechichian, *a.g.e.*, s.52-53.

59 Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2007, s.527.

60 Kechichian, *a.g.e.*, s.53.

61 Gönlübol, Ülman, *a.g.e.*, s.266.

62 Armaoğlu, *a.g.e.*, s.527-528.

siyasî birleşmelere yol açacak olan Bağdat Paktı; "Arap dünyasını birleştirmek bir yana, her iki blokun dışında kalan Ürdün ve Lübnan göz önüne alındığında, bölgeyi üç parçaya ayırmış oluyordu" Bu bölünmede en az ABD ve İngiltere kadar payı olan Sovyet Rusya'nın lideri Nikita Kruşçev'e göre ise, Bağdat Paktı ile "Türk-Sovyet ilişkilerine gölge düşmüştü."⁶³

Irak'ın dışındaki Arap ülkelerinin Bağdat Paktı'na katılmamalarında Nasır'ın etkisi, İsrail tehdidinin öncelikli oluşu ve Paktın İngiltere'nin bölge çıkarlarını sürdürme arzusuna hizmet ettiği inancı kadar, ABD'nin tutumu da rol oynadı. Gerçekten de Türkiye, Arap devletleri nezdinde Mısır'ın etkisini azaltmak üzere diplomatik girişimlerde bulunurken ABD, İngiltere ve Dünya Bankası işbirliği içinde, 16 Kasım 1955'te Mısır'a, Moskova'ya yakınlaşmasını önlemek için Asuan Barajı'nı finansa etmeyi önerdi. ABD bir yandan Bağdat Paktı'na destek verirken , diğer yandan da Pakta karşı çıkan Mısır'a ekonomik yardım yapmayı önererek , radikal Arap devletlerine Bağdat Paktı'na katılmamanın kendisiyle ilişkilerde olumsuz bir sonuç doğurmayacağını gösteriyordu⁶⁴.

Mayıs 1957 yılında Suudi Arabistan Kralı, Bağdat'ı ziyaret ederek iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da geliştirilmesi için görüşmeler yaptı. Arap basını buna büyük önem vererek Irak'ın Bağdat Paktı'ndan çekilebileceğini ve yeni bir Arap paktı kurulabileceğini yazdılar. Bu yeni ittifak Suudi Arabistan, Irak, Ürdün ve Lübnan'ı kapsayacaktı. Suud'un bu ziyaretinde Mısır konusu gündeme gelmedi. Suud, Nasır'a ekonomik yardım yaptığı halde bunun karşılığını alamadığını ve Nasır'ın kendisine düşmanca bir tutum takındığından şikayet etti. Nuri Sait Paşa, Suud'un Nasır'a ekonomik yardım yapmasına karşı çıktı. Nasır ne kadar zor durumda kalırsa kendileri için o kadar iyi demektir⁶⁵.

Türkiye Bağdat Paktı'nı kurduktan sonra bütün Orta Doğu olaylarını Batı ile kurduğu ilişkiler açısından değerlendirmeye başlamıştı⁶⁶.

Bağdat Paktı'nın, Türkiye'nin Arap Orta Doğusu ile ilişkileri üzerindeki etkisi hakkında özetle şunu söylemek mümkündür:

1945'ten sonra, önce yavaş ve daha sonra hızlı bir şekilde etkisini gösteren ve Türkiye'nin Arap Orta Doğusu ile arasını açan gelişmeler, Bağdat Paktı ile tam bir kesinlik kazanmıştır. Hatta denilebilir ki, 1945'ten itibaren gerilmeye başlayan Türk-Arap ilişkileri, Bağdat Paktı ile tamamen kopmuştur. Oysa Bağdat Paktı Türkiye'nin Orta Doğu'ya karşı gittikçe artan ilgisinin bir sonucuydu. Yani ilgi çekici nokta şuydu: Türkiye, bir yandan Orta Doğu'ya artan bir hızla entegre olurken, aslında aynı hızla Arap Orta Doğusundan uzaklaşmaktaydı. İşte Bağdat Paktı, ters yöndeki her iki gelişme için de bir dönüm noktası olmuştur⁶⁷.

Batı'nın teşvikiyle oluşturulan Bağdat Paktı projesi içinde Türkiye'nin İngiltere ile birlikte yer alması, Türkiye ile Orta Doğu ülkeleri arasındaki politi-

63 Albayrak, *a.g.m.*, s.28.

64 Fırat, Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.626.

65 Duman, *a.g.m.*, s.328.

66 Mehmet Gönübol, Haluk Ülman, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı", *AÜSBFD*, C.XXI, Mart 1966, No:1, Ankara 1966, s.169.

67 Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.79.

ka farklılığını daha da derinleştirmiş⁶⁸, Arapların Türkiye'ye karşı tedirginliğini daha da arttırmıştır⁶⁹. Bu nedenle Bağdat Paktı Menderes Hükümeti tarafından her ne kadar Türkiye'nin Orta Doğu'daki etkisini artırma düşüncesiyle yapılmış bir girişimse de sonuçta Türkiye'nin bölge ülkelerinden biraz daha uzaklaşmasına yol açan bir niteliğe dönüşmüştür. Çünkü özellikle Mısır'ın etkisiyle diğer Arap ülkeleri ittifaka katılmadığı gibi bu girişimi İngiliz emperyalizminin yeni bir oyunu olarak değerlendirerek Türkiye'yi buna araç olmakla suçlamışlardır. Adnan Menderes de daha sonraki yıllarda bunun hata olduğunu, bu gelişmenin bölgedeki Batı karşıtı kampı güçlendirirken Türkiye'nin bölgede daha fazla yalnızlaşmasına yol açtığını itiraf etmiştir⁷⁰. Başta Mısır olmak üzere Arap ülkelerinin İngiltere'yle ve diğer Batı ülkeleriyle ciddi problemler yaşadıkları bir dönemde Türkiye'nin İngiltere'nin de içinde yer aldığı askeri bir ittifak için çaba göstermesi, Arap milliyetçileri tarafından düşmanlık olarak algılanmış; Irak'ın da bu işin içine çekilmesi ihanet olarak görülmüştür. Kısaca, Orta Doğu'nun mevcut konjonktüründe Bağdat Paktı'nın kurulmasını Arap milliyetçileri kendilerine karşı açık bir meydan okuyuş olarak algılamışlar ve Türkiye'ye karşı söylemlerini sertleştirmişlerdir. Üstelik tam bu sırada Sovyetlerin Ortadoğu'ya girmeye başlaması, Türkiye'nin stratejik kaygılarını daha da arttırarak, tavrının sertleşmesine ve daha çok Batı'nın yörüngesine girmesine sebep olmuştur⁷¹.

Bağdat Paktı'nın CENTO'ya Dönüşmesi

Sovyetler Birliği'ne karşı Batı şemsiyesini Ortadoğu'ya getiren Bağdat Paktı fikri⁷², tamamen Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Hatta, bu Pakıtın kuruluşundaki temel nedendi. Ancak, beklenenin tam tersi bir sonuç verdi. Pakıtın kurulmasından sonra Mısır başta olmak üzere Pakıtın karşısındaki ülkelerin Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirdikleri görüldü⁷³. Mısır'ın 1955'te Doğu Blok'una dahil olan Çekoslovakya ile silah yardımı öngören bir anlaşma yapması, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya girdiğinin bir göstergesiydi⁷⁴. Bu suretle, Avrupa ve Uzak Doğu'dan sonra Ortadoğu da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan iki bloğun rekabet ve çatışma alanlarından biri haline geldi. Kısaca, Pakt, Sovyetler Birliği'ni bölgeden uzak tutmak isterken, tam tersi olarak, bölgeye girmesine vesile olmuştur⁷⁵. SSCB, kendince Bağdat Paktı'nı kontrol edilmesi gereken bir "saldırgan blok" olarak

68 Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Mkm Yayınları, Bursa 2008, s.301.

69 Kemal H. Karpat, "Türk-Arap İlişkilerine Toplu Bir Bakış", *Türk-Arap İlişkileri: Geçmişte, Bugün ve Gelecekte, 1. Uluslar arası Konferansı Bildirileri, H.Ü. Türkiye ve Orta Doğu Araştırma Enstitüsü*, 18-22 Haziran 1979, Ankara, s.12.

70 Arı, *a.g.e.*, s.301-302.

71 Gökhan Çetinsaya, "Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna yönelik Politikasına Bir Bakış (1923-1998)", *Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ata Dergisi*, S.8, Yıl:1998, Konya, s.46-47.

72 Çeçen, *a.g.e.*, s.39.

73 Yılmaz, *a.g.e.*, s.90-91.

74 Melike Bileydi Koç, *İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri 1948-2006*, Günizi Yayıncılık, İstanbul, Aralık 2006, s.301.

75 Yılmaz, *a.g.e.*, s. 91.

görmüş, Mısır'a ve diğer Arap devletlerine taarruz ve savunma, stratejik veya taktik gibi türler üzerinde pazarlık etmeden ve herhangi bir ittifaka katılmaya mecbur tutmadan modern silahlar vermeyi teklif etmek suretiyle, açık arttırmada kolaylıkla Batı'dan daha fazla pey sürmüştür⁷⁶. Öte yandan, Arap devletlerini ürküten Bağdat Paktı, İsrail'i de memnun etmiş değildi. Türk dış politikasını yönetenler, Bağdat Paktı'nın durumunu biraz olsun kuvvetlendirmek umuduyla 1956 Kasımında İsrail'deki elçisini geri çekmiştir. Fakat umduklarını bulamadıkları gibi, İsrail'i de büsbütün gücendirmiştir⁷⁷.

Bağdat Paktı, Türk-Arap dostluğunu sarsan en son ve kuvvetli bir fırtına oldu⁷⁸. Yakın dış ilişkiler tarihinde Bağdat Paktı kadar gereksiz, etkisiz ve katılan taraflara zararlı bir başka ittifak daha yoktur. Antlaşma gerçekte, bölgedeki Batı çıkarlarında çok büyük bir hasara yol açmış, Arap ülkelerinin Sovyetler Birliği ile uyumunu hızlandırmış, radikal ideolojilerin gelişimini harekete geçirmiş ve Türkiye'nin imajını, Batılı güçlerin uysal bir aracı haline çevirmiştir⁷⁹.

Ortadoğu'da bölge ülkelerinin sulh ve istikrarını sağlayarak Türkiye'nin güneydoğu kanadını emniyet altına almak için uğraşılan Bağdat Paktı'nın ömrü fazla uzun olmayacaktır⁸⁰. 14 Temmuz 1958'de General Kasım'ın yaptığı askeri darbeden sonra Irak Kralı ve Başbakanının öldürülmeleri Türkiye'de şok etkisi yaratmış ve Türkiye Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu yaptığı bir açıklama ile darbeyi ve General Kasım hükümetini tanımadığını açıklamıştır. 1958 yılına kadar her geçen gün iyiye giden ilişkiler birdenbire gerginleşmiş⁸¹, Irak Hükümeti 24 Mart 1959'da Bağdat Paktı'ndan resmen ayrıldığını açıklamıştır⁸². Irak'ın Bağdat Paktı'ndan çekilmesi, Türkiye'nin Orta Doğu'da, Batı'nın isteklerine uygun bir savunma sistemi kurma çalışmalarına da son vermiştir⁸³. Irak'ın çekilmesinden sonra, Bağdat Paktı 19 Ağustos 1959 tarihinde CENTO (Central Treaty Organization= Merkezi Antlaşma Teşkilâtı) adını alarak, 21 Ağustostan itibaren merkezi Ankara olmak üzere çalışmalarına devam etme kararı almış⁸⁴, ancak Pakтын antlaşma metni Bağdat'ta imzalanan şekliyle kalmıştır⁸⁵. Bu teşkilatta Türkiye, İran, Pakistan ve İngiltere müttefik üyeler olarak katılırken ABD, tam bir ortak niteliğini kazanmıştır⁸⁶. CENTO, bir askeri antlaşma olarak hiçbir zaman öneme

76 J.C. Hurewitz, *Orta Doğu Siyaseti: Askeri Boyutlar*, Pall Mall Yayınevi, Londra 1969, s.477.

77 Gönlübol, Ülman, a.g.e., s.271.

78 Abdülhahat Akşin, "Türkler ve Araplar", *Orta Doğu*, Yıl:4, S.34, Şubat 1934, s.3.

79 Kemal H. Karpat, *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk* (çev.Recep Bozdemir), İmge Kitabevi, Ankara 2001, s.172.

80 Şerif Demir; "Dünden Bugüne Türkiye'nin Suriye ve Ortadoğu Politikası", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/3 Summer 2011, p. 691-713, Turkey, s.703.

81 Turan Silleli, *Büyük Oyunda Türkiye-İrak İlişkileri*, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005, s.78

82 Yeşilbursa, a.g.e., s.183.

83 Ekmelettin İhsanoğlu, "Türkiye ve İslam Konferansı Teşkilatı", *Yeni Türkiye*, Mart-Nisan 1995, Yıl: 1, S.3, Ankara 1995, s.389.

84 Albayrak, a.g.e., s.57.

85 Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, 5. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000, s.740.

86 Celal Tevfik Karasapan, "Unutulmuş İttifak CENTO", *Ortadoğu*, Yıl:12, S.125, Eylül 1972, s.19.

Gazi

Akademik
Bakış

181

Cilt 7 Sayı 13
Kış 2013

haiz olmamış, fazla bir değer taşımamıştır. Buna mukabil ekonomik kalkınma ve işbirliği çalışmaları özellikle pakta dahil üç Müslüman devlet için önemli bir şekil arz etmiştir⁸⁷. Örgüt, 1979 İran İslam Devriminden sonra tarihi misyonunu tamamlamıştır⁸⁸. 12 Mart 1979'da Pakistan, Paktın "Pakistan'ın güvenliğini koruyamadığını", İran da, Şah'ın devrilmesinden sonra Paktın, "yalnız emperyalistlerin çıkarlarını koruduğunu" gerekçe göstererek, CENTO'dan çekildiğini bildirdi. Bundan bir gün sora da, Türkiye, bu devletlerin CENTO'dan ayrılmaları konusunda aldıkları kararları saygıyla karşıladığını ve bu durumda CENTO'nun bölgede işlevini fiilen yitirdiğini" belirterek, örgütün ilgili anlaşma hükümleri uyarınca sona erdirilmesi için gerekli girişimlerde bulunacağını açıkladı⁸⁹. Örgütün, Bağdat Paktı olarak sağlıklı ve uzun ömürlü olmamasına rağmen, özellikle CENTO olarak 20 yıllık ömründe Sovyet tehlikesine karşı oldukça caydırıcı bir rol oynadığı, üç bölge devleti arasında ekonomik, teknik ve kültürel alanlarda, etkisi sınırlı kalmış olsa da, bir işbirliği örneği ortaya koyduğu söylenebilir⁹⁰.

Sonuç

Aslında bir Amerikan fikri olmasına rağmen, gereksiz bir şekilde Türkiye'nin benimsediği Bağdat Paktı fikri, Ortadoğu'yu kapsayacak savunma sistemi kurmayı amaçlamıştı. Ancak Türk-İngiliz birlikteliği, Arapların Türkiye'ye karşı tedirginliğini daha da arttırmış, sonuçta Türkiye'nin bölge ülkelerinden biraz daha uzaklaşmasına ve çok daha fazla Batı'ya bağlanmasına yol açan bir niteliğe dönüşmüştür.

Irak dışında, hiçbir Arap ülkesinin katılmadığı Paktın Arap alemindeki etkileri hiç de müspet olmamış, Arap ülkeleri içinde Pakta en fazla Mısır tepki göstermiş, onu Suriye ile Suudi Arabistan izlemiştir. Böylece Bağdat Paktı, Orta Doğu'da ve özellikle Arap kuşağında birleştirici bir rol oynamak bir yana, bu kuşağın parçalanmasına vesile olmuştur.

Bağdat Paktı, Türk-Arap dostluğunu sarsmış, Türkiye'nin imajını son derece olumsuz etkilemiş, gerçekte bölgedeki Batı çıkarlarında çok büyük bir hasara yol açmış, Arap ülkelerinin Sovyetler Birliği ile uyumunu hızlandırarak Sovyetlerin bölgeye girmesine imkân sağlamış ve Türk-Sovyet ilişkilerine de gölge düşürmüştür.

Kaynaklar

İngiliz Arşiv Belgeleri:

- F.O. 371,115527,V 1073/1218,4 Kasım 1955
 F.O. 371,115527,V 1073/1225,6 Kasım 1955
 F.O. 371,115527,V 1073/1234,8 Kasım 1955
 F.O. 371,115493,V 1073/302,16 Şubat 1955.
 F.O. 371,115493,V 1073/305,24 Şubat 1955.
 F.O. 371,115489,V 1073/216,10 Şubat 1955.

87 Erdoğan Tan, "CENTO", *Önasya Mecmuası*, C.I, Yıl:1, S.8-9, Nisan-Mayıs, 1966, Ankara.,s.1.

88 Yılmaz, a.g.e., s.91.

89 Uçarol, a.g.e., s.740-741.

90 Soysal, a.g.e.,s.228.

- F.O. 371,115489,V 1073/189, Şubat 1955.
F.O. 371,115493,V 1073/308,19 Şubat 1955.
F.O. 371,115490,V 1073/216B,1 Mart 1955.
F.O. 371,115490,V 1073/216D,9 Mart 1955.
F.O. 371,115490,V 1073/216C,1 Mart 1955.
Düstur, III Tertip, C.XXXVI, s.422.

Araştırma Eserleri:

- AKŞİN Abdülahat, "Türkler ve Araplar", *Orta Doğu*, Yıl:4, S.34, Şubat 1934, s.2-4.
- ALBAYRAK Mustafa, "Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları(1920-1960)", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, C.III, S. 2, Elazığ 2005, s.1-63.
- ARI Tayyar, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Mkm Yayınları, Bursa 2008.
- ARMAOĞLU Fahir, "(Amerikan Belgeleri İle) Ortadoğu Komutanlığı'ndan Bağdat Paktı'na (1951-1955)", *Belleten*, C.LIX, Nisan 1995, S.224'ten ayrı basım, TTK Basımevi, Ankara 1995.
- ARMAOĞLU Fahir, "(El-Alakatü't-Türkiye El-Arabiyye fi Merhalet El-Med El-Kavmi El-Arabi (1945-1970)", *İki Tarafın Görüşleri Açısından Arap-Türk Münasebetleri*, Editörler: Ekmeleddin İhsanoğlu, Muhammed Safiyüddin Abu-l'izz, Arap Birliği Araştırma ve İnceleme Enstitüsü, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Merkezi(IRCICA), 1991-1993, s.195-251.
- ARMAOĞLU Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi(1914-1995)*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2007.
- CANATAN Yaşar, *Türk- Irak Münasebetleri(1926-1958)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- ÇETİNSAYA Gökhan, "Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna yönelik Politikasına Bir Bakış (1923-1998)", *Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ata Dergisi*, S.8, Yıl:1998, Konya, s.43-52.
- DEMİR Şerif, "Dünden Bugüne Türkiye'nin Suriye ve Ortadoğu Politikası", *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/3 Summer 2011, p. 691-713, Turkey, s.691-713.
- DUMAN Sabit, "Ortadoğu Krizleri ve Türkiye", *A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.35-36, Mayıs-Kasım 2005, s.313-332.
- FIRAT Melek, KÜRKÇÜOĞLU Ömer, "Orta Doğu'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar*, Ed. Baskın Oran, C.I, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s.615-635.
- GÖNLÜBOL Mehmet, ÜLMAN Haluk, "İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası, Genel Durum", *Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s.191-334.
- GÖNLÜBOL Mehmet, ÜLMAN Haluk, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı", *AÜSBFD*, C.XXI, Mart 1966, No:1, Ankara 1966, s.143-182.
- GÜRÜN Kamuran, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze)*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1983.

Gazi

- HUREWİTZ J.C., *Orta Doğu Siyaseti: Askeri Boyutlar*, Pall Mall Yayınevi, Londra 1969.
- İHSANOĞLU Ekmelettin, "Türkiye ve İslam Konferansı Teşkilatı", *Yeni Türkiye*, Mart-Nisan 1995, Yıl: 1, S.3, Ankara 1995, s.388-412.
- KAMEL Ayhan, "Türkiye'nin Arap Dünyası ile İlişkileri", *Dış Politika*, C.4, S.4,(Mart 1974), Ankara, s.5-20.
- KARASAPAN Celal Tevfik, "CENTO'nun Dokuzuncu Bakanlar Konseyi", *Ortadoğu*, Yıl:1, S.1, Nisan 1961, s.43-46.
- KARASAPAN Celal Tevfik, "Unutulmuş İttifak CENTO", *Ortadoğu*, Yıl:12, S.125, Eylül 1972, s.15-26.
- KARPAT Kemal H, *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk* (çev.Recep Bozdemir), İmge Kitabevi, Ankara 2001.
- KARPAT Kemal H., "Türk-Arap İlişkilerine Toplu Bir Bakış", *Türk-Arap İlişkileri: Geçmişte, Bugün ve Gelecekte, I. Uluslar arası Konferansı Bildirileri, H.Ü. Türkiye ve Orta Doğu Araştırma Enstitüsü*, 18-22 Haziran 1979, Ankara, s.3-15.
- KECHİCHIAN Joseph E., *Faysal Saudi Arabia's King for All Seasons*, University Press of Florida 2008.
- KOÇ Melike Bileydi, *İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri 1948-2006*, Günizi Yayıncılık, İstanbul, Aralık 2006.
- KÜRKÇÜOĞLU Ömer E., *Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Karşı Politikası (1945-1970)*, AÜSBS Yayınları, Ankara 1972.
- MANSFIELD Peter, *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası* (çev. Nuran Ülken), Sander Yayınları, İstanbul, Mayıs 1975.
- MARTİN Lenore G., "Türkiye ve Günümüzde Orta Doğu: Ulusal Güvenlik Anlayışı", Çev.Banu Bektaş, *Türkler*, C.XVII, Ankara 2002, s.224-232.
- PRİCE M.Philips, *Türkiye Tarihi (İmparatorluktan Cumhuriyete Kadar)*(çev.M.Asım Mutludoğan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1969.
- SEVER Ayşegül, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu, 1945-1958*, Boyut Yayıncılık, İstanbul 1997.
- SİLLELİ Turan, *Büyük Oyunda Türkiye-İrak İlişkileri*, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005.
- SOYSAL İsmail, "Bağdat Paketi", *Belleten*, C.LV, S.212, Nisan 1991, TTK Basımevi, Ankara, 1991, s.179-238.
- ŞAHİN Mehmet, "1950 -1960 Dönemi Orta Doğu ile İlişkiler", *Türk Dış Politikası (1919-2008)*, Editör: Haydar Çakmak, Barış Platin Yayınları, Ankara 2008, s.484-498.
- TAN Erdoğan, "CENTO", *Önasya Mecmuası*, C.I, Yıl:1, S.8-9, Nisan-Mayıs, 1966, Ankara.,s.1.
- UÇAROL Rifat, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, 5. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000.
- YEŞİLBURSA Behcet Kemal, *Ortadoğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm (İngiltere-Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye 1945-1955)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007..
- YILMAZ Türel, *Uluslararası Politikada Ortadoğu (Birinci Dünya Savaşı'ndan 2000'e)*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

Görüş

Akademik
Bakış

184

Cilt 7 Sayı 13
Kış 2013